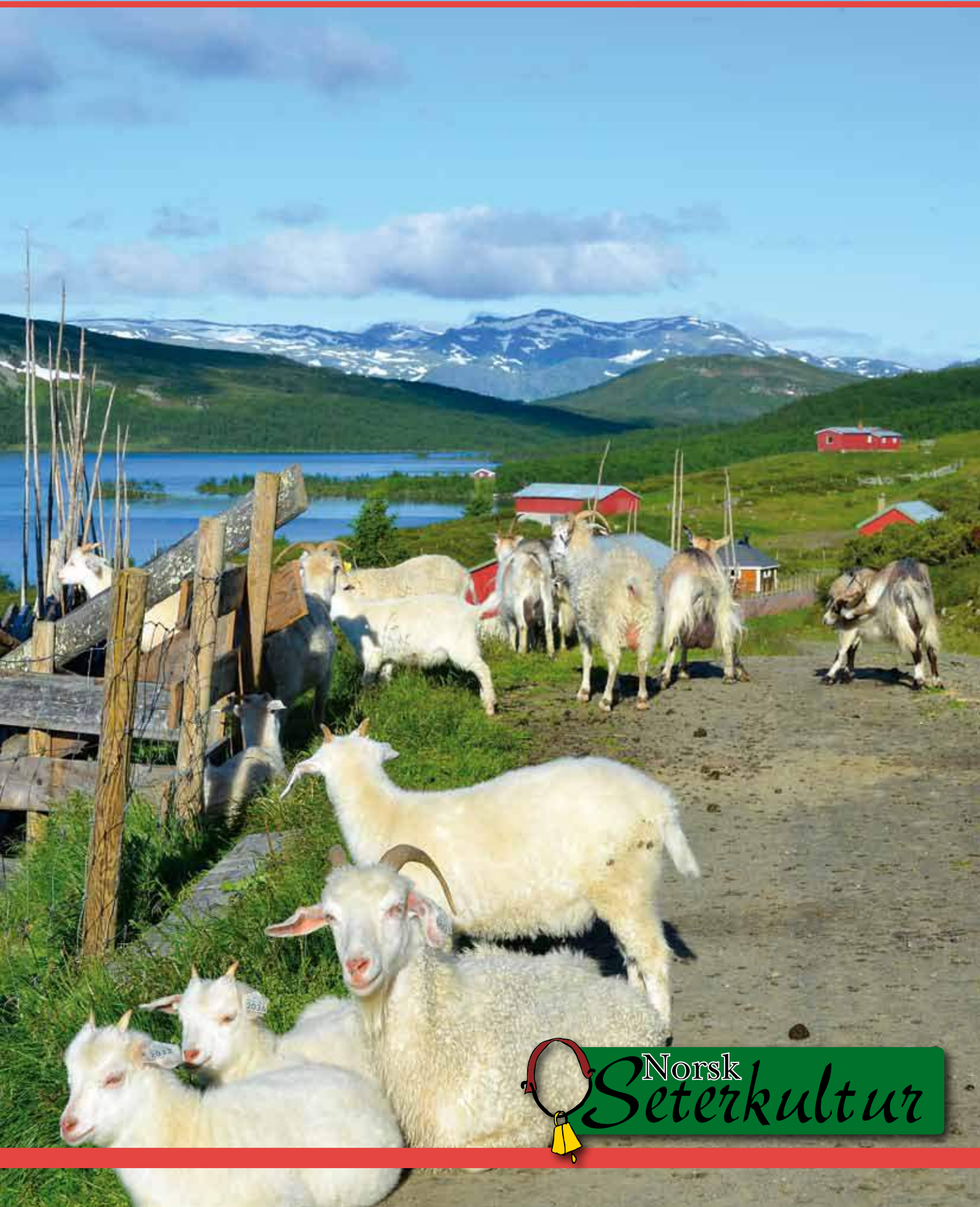

Seterbrukaren

Skrift frå Norsk seterkultur – Nr. 4 desember 2013 – 16. årgang

Norsk

Seterkultur

Neste utgåve

av Seterbrukaren kjem ut i mars 2014, med frist for stoff 20. februar.

Tips om stoff

Seterbrukaren sine spalter er opne for ord og bilete med relasjon til seterdrift og seterkultur i vid forstand. Tips og hjelp oss også gjerne med stoff om setre som fortener omtale. Nokre ord og 3-4 foto (helst digitale) er nok grunnlag for å få til ein "seter-reportasje" – frå stølen du driv, arbeider på eller rett og slett er glad i.

Adresseendring

Minner om at det er viktig at medlemar og tingarar melder frå om adresseendring..

Styret:

Katharina Sparstad, leiar
Tlf. 990 09 584 | ks@valdres.no
2975 Vang i Valdres

Siv Eggen
7760 Snåsa, tlf. 48 10 27 85
sbeggen@msn.com

Per Sæther
Perseter
6631 Batnfjordsøra
tlf. 71 29 01 81\93 67 35 69
pesetra@gmail.com

Bjørn Karsten Ulberg
358 Nedre Eggedal
bkulberg@broadpark.no

Marit Skjelstad
marit.skjelstad@tine.no
(Repr. landbrukssamvirket)

Varamedlemmer

Odd Arne Espeland
Jondal i Hardanger
tlf. 97 12 02 46
odar-esp@online.no

Ingrid Arneng
tlf. 95 78 32 06
Skjel, 2940 Heggenes
i.arneng@skjel.no

Erik Fleischer
tlf. 91180314
Braskerud Nystuen
2436 Braskereidfoss
erfleisc@online.no

Utgjever:

Norsk Seterkultur, 6214 Norddal

telefon 70 25 91 77
telefaks 70 25 91 57

E-post: seter@seterkultur.no
www.seterkultur.no

Bankgiro: 2367 20 51169
Organisasjonsnr. 879270642
Redaktør: Jostein Sande
Førtrykk: Stordfjord Bladlag AS
Trykk: Birkeland trykkeri

ISSN 1501-6803

Seterbrukaren kjem ut fire gonger i året.

Framsidedfoto frå Olestølen i Valdres.

Foto: Jan Askildsen.

Følg opp konvensjonar og planar!

Seterdrifta har gått attende i takt med nedlegging av bruk, endra driftsformer og store strukturendringar. Årsaker til at mykje av seterlandskapet vårt er borte, eller i beste fall er sterkt endra, kan diskuteras. Ein opplagt årsak er politiske val og prioriteringar. Framleis må norsk landbruk generelt og mjølkproduksjonen spesielt kunne karakteriserast som småskala, framleis er det plass til seterdrift i driftsopplegget. Men kor lenge får vi behalde dette? Under den svensk-norske fagsamlinga på Røros nyleg fekk vi demonstrert skilnadane mellom dei to landa. I Sverige har strukturrasjonaliseringa gått svært langt, og ein kan sjå langt etter område som Nord-Østerdalen og Valdres, der ei mangfaldig seterdrift framleis er naturleg del av ein oppegåande mjølkproduksjon og berebjelke i mange bygder.

Under fagsamlinga vart det og drøfta kva internasjonale konvensjoner som berører seterbruket. Alle underskrevne av både Sverige og Norge, men i kva grad har dei påverka politikken i dei to landa? – At seterdrifta i landet vårt har opplevd aukande fokus, og jamvel eit visst økonomisk løft gjennom særskilte tilskot, dei sist tiåra har kanskje ein viss samanheng med internasjonale konvensjonar. Det bør i allefall ligge plikter i desse konvensjonane som vi jamt bør minne politikarane om.

På same måten bør vi minne politikarane om t.d. det som er nedfelt om seterdrift i Landbruks- og matdepartementets miljøstrategi 2008 – 2015: I kapitlet som omhandlar landbrukets kulturlandskap, heiter det at LMD vil ...bidra til å sikre seterlandskap ved å videreutvikle bruken og verdiskapingen knyttet til setermiljøene. Med same mål for auga heiter det og at ein vil "utvikle strategier for å bevare seterbebyggelse". - I kapitlet om bevaring og bruk av kulturminner er målet å "forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevselser og verdiskaping". Her blir det slege fast følgjande: "Setring er en viktig del av den norske kulturarven, og seterlandskapet har mange unike miljøegenskaper. Antallet setre har gått jevnt nedover, på samme måte som antall bruk er redusert, men ekstra tiltak gjennom regionale miljøprogrammer er med på å opprettholde setermiljøene. Norge har på denne måten bevart en kultur som ellers i Europa er i sterk tilbakegang. LMD vil fortsatt utvikle strategier for å bevare seterbebyggelse og videreutvikle bruken og verdiskapingen knyttet til setermiljøene. Etfemårig seterprosjekt i fylkene Hedmark, Oppland, Møre og Romsdal går til næringsutviklingstiltak relatert til setring. Fortsatt bruk og bevaring av setrene tilpasset dagens landbruk er sentralt slik at regelverk videreutvikles for framtidig bruk, også innenfor verneområdene. LMD fastsatte i 2007 enkelte endringer i forskriften om seter og tilleggsjord m.m. i statsallmenningene knyttet til utvidelse av bruksrettene. Kombinasjon av jordbruksmessig og turistmessig utnytting av seteren og ombygging og ominnredning av bygninger på seteren kan skje når det ikke lenger er behov for dem til opprinnelige seterformål. På denne måten kan bygningene tjene hovedbruket på annet vis og samtidig ivareta seterområdenes kulturarv." – Dei regionale miljøprogramma er og nemnt under kapitlet om bruk og vern av genressursar, der det heiter at "Ordninger knyttet til gamlehusdyraser med regional tilknytning, skal vurderes i forbindelse med rullering av Regionalt miljøprogram".

Mange gode ord om seterdrifta finn vi og i dei fylkesvise landbruksplanane, men kor forplikande er desse dokumenta – anten det er tale om internasjonale konvensjonar, nasjonale- eller regionale planer? Det trengst i allefall engasjerte folk i institusjonar og organisasjonar til å følgje med, skaffe kunnskap og dokumentasjon og følgje opp slik at ord blir til handling. Norsk seterkultur og Föreningen Sveriges Fäbodbrukare er her viktige "vaktbikkjer", men med avgrensa ressursar. Heldigvis er det på mange fagfelt dyktige og engasjerte forskarar og fagfolk som solid faktabasert kjempar same sak!

Jostein Sande

Mat på Skjetlein – 11.-13.mars 2014

Flyfoto over Skjetlein videregående skole. Foto: Kjell Holden.

Skjetlein videregående skole blir i 2014 arena for Matnavets årlige kompetansearrangement i Trøndelag.

Tradisjonen tro blir det gode og inspirerende foredrag med dagsaktuelle tema samt mange ulike fagkurs.

Viktige fokusområder blir matkultur, produktkvalitet, merkevarebygging og markedsstenking, samt økologisering. Detaljert program sendes ut i januar.

Flere dyktige foredragsholdere er på blokka allerede! Vi får blant annet besøk av forfatter og kåsør, Espen Smith. Med en genuin interesse for øl og akevitt, mat og drikke, servicefaget og reiselivet, gir han en troverdig og underholdende innføring i denne vidunderlige kulinariske verden.

Kjøttbedriftene kan se frem til at vi igjen får besøk av Jürgen Körber fra Herrmannsdorfer i Tyskland.

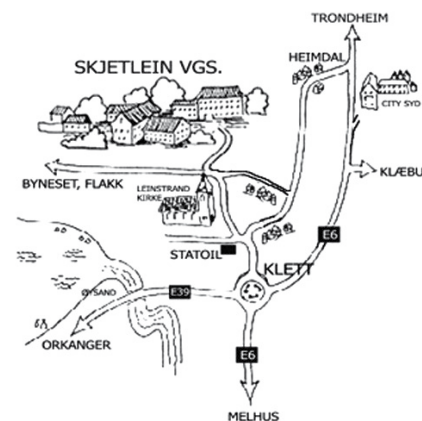
Kari Helgetun fra Trondheim fagskole holder kurs i enkel melkeforedling, og det blir både bakekurs og kurs i produksjon av bær-

og fruktdrikker.

Vi har også gleden av å ta i mot en av Frankrikes mest kunnskapsrike ystere, Yves Gauzere. Han innehar i dag stillingen som mentor for alle rådgiverne på ysting i Frankrike, og er ansatt ved skolen Enilbio i Poligny. Dette blir et rent teorikurs med tema hvitmugg. Vi legger også opp til en bolk med smakstesting av deltakernes egne oster, der man kan få tilbakemeldinger fra kursholder. I etterkant av kurset vil det bli satt av tid til nettverksmøte for ysteriene, tema bl.a. emballasje. Ystekurset (inkl smaking og nettverkssamling) vil gå tirsdag 11.mars kl 14-18, samt onsdag 12. og torsdag 13.mars kl 8-16.

Fullstendig program og påmelding blir lagt ut på www.maere.no, under «Kurs» i begynnelsen av januar.

Anbefalt overnatting i nærheten av Skjetlein vgs: Sandmoen Bed & Breakfast, www.sandmoen.no ellers er det en mengde hoteller i ulike prisklasser i og rundt Trondheim. For mer informasjon: Gunn Bratberg, Matnavet i Midt-Norge, gunn.bratberg@ntfk.no, tlf 74 17 04 33

Innkalling til årsmøte i Norsk seterkultur

Tysdag 11. mars 2014 kl. 11.30-13.30 på Skjetlein videregående skole, Leinstrand (Trondheim kommune).

Årsmøtesaker i samsvar med vedtektene.

Medlemene kan få tilsendt saksdokumenta pr. e-post.

Årsmøtet blir arrangert i samband med "Mat på Skjetlein"

– Matnavets årlige kompetansearrangement i Trøndelag 11.-13. mars.

Fullstendig program blir lagt ut på www.maere.no og www.seterkultur.no
Næraste overnattingsstad: Sandmoen Bed&Breakfast, www.sandmoen.no

Matnavet i Midt-Norge ligger på Mære Landbruksskole.

Mære bidrar med kompetansedeling tilknyttet landbruksrelatert verdiskapning i begge Trøndelagsfylkene samt Møre og Romsdal. Kunnskapsmiljøet styrkes gjennom Mære sitt samarbeid med andre aktører på området. Det satses spesielt på mat innenfor lokale matspesialiteter, samt tilleggsnæringer med utspring i gårdens resurser.

Mære tilbyr en rekke tjenester. Kompetanseheving til både små og mellomstore virksomheter, gjennom rådgivning, kurs- og utdanningstilbud og andre fagbaserte tiltak. Spesielt viktige områder er matsikkerhet og regelverksstyring, produktutvikling, strategi, driftsledelse, risikokommunikasjon og markedsarbeid. Produsenttilpasset gjennomgang i forhold til temaer tilbys. Vi arbeider i nær kontakt med produsentene.

Mære gjennomfører ca. 50 bedriftsbesøk årlig. Mange virksomheter tar del i denne ordningen.

Matnavet på Mære er ett av totalt fem Kompetansenav i Norge. De andre er plassert ved Nofima mat i Stavanger og på Ås, ved Sogn Jord- og Hagebruksskole og ved Bioforsk i Tromsø.

Utistu Aasen i Vingelen

Gards- og seterturisme

Vingelsåsen i vårdrakt. Tron med sine 1666m.o.h. midt på bildet

Setra er heilt nødvendig for gardsdrifta vår, slik som det er for mange andre her i området. Utmarksressursane er avgjerande for heile bygda og framleis er det eit tjuetal gardsbruk i Vingelen som fører buskapen til seters. Og i tillegg til at utmarka og setrene er viktig for mjølk- og kjøtproduksjonen, så er denne driftsforma også eit godt grunnlag for å utvikle turistnæringa. Vi har utvikla tilbud for turistar både på garden og setra, og trives med ein slik kombinasjon. Det er Sigrun Taugbøl Aasen i Vingelen som seier dette.

Gard og seter

Sigrun og Lars Aasen driv garden Utistu Aasen, der hovudproduksjonen er mjølk og kjøt. Buskapen tel 20 kyr og kvoten er på vel 100 tonn. Drifta er lagt opp med konsentrert haustkalving. Til vinterfor haustar dei om lag 200 dekar. Til garden høyrer det to setereigedomar, Storøya som ligg kring 20 km nord for garden og Utistuvollen som ligg i sørleg retning nærare 10 km frå garden. I St.Hans-leitet går dei til seters med buskapen – kyr, kviger og kalvar - ein tur som tek om lag 1 ½ time, og så er dei der til slutten av august. Storøya var bruka som haustseter fram til 1949, dit dei flytta med buskapen kring 10. august og var til begynnelsen av oktober.

Budeia Stine Kindølshaug får Tiril og Maja frå Oslo til å slappe av og kose seg saman med kalven Sanna.

Mange gamle hus

Garden har vore i same slekta sidan 1600-talet og mykje gammel historie er teke vare på, både på garden og setrene. Garden har mange gamle hus, slik som stall, kvernhus, løer og stabbur, og om vi legg til deigamle seterhusa er det ei mangfaldig ramme for det vertskapet kan formidle om tidlegare tiders gards- og seterdrift. Godt eigna for å kunne tilby gards- og seteropplevsar! – På garden har dei restaurert og bygd på ei tradisjonell sommarstue, eit hus som fram til 1950 vart brukt til sommarbolig. Eit enklare hus enn vinterboligen, og når gardens eigne folk og arbeidshjelp flytta dit, vart det enklare å vaske og ta vedlikehaldsarbeid på vinterstua. No er sommarstua slik at den kan leigast ut heile året. På setra Storøya er det muleg å

leige både seterhuset og ei gammel jakthytte, i alt 12-14 sengeplassar - og på Utistuvollen er det 5 sengeplassar i ei seterstue og 2 plassar i ei lita bu. Det er gode fiske- og jaktmulegheiter i området, og da er sjølsagt seterhusa attraktive boliger. Setrene ligg også fint til for turar med hest – og det er fleire tilbydarar av aktivitetar med hest både i Vingelen og i nabobygdene. Setrene som høyrer til Utistu Aasen er også godt eigna for gjestar som ønskjer å ha med eigne hestar, fortel Sigrun.

”Alltid ei åpen seter”

Sommaren 2013 hadde sju setre i Vingelen, Tolga og Dalsbygda eit samarbeid med vignetten ”Alltid ei åpen seter”, og dette var andre året med eit slikt opplegg. Utistuvol-

Frå Utistu Aasen i Vingelen ein januardag.

len er ei av desse opne setrene, som tilbyr aktivitetar og opplevsar til ein fast pris – i 2013: 200 kroner for vaksne og 150 kroner for born. Sigrun og Lars Aasen hadde denne sommaren opa seter på fredagar frå midten av juli til mident av august, med mulegheit for å delta i fjøset, omvisning på setra, leike på setervollen eller i bekken – og nyte tradisjonell seter- servering - kaffe, heimebakst og seterprodukt av mjølk. Sigrun fortel at setrene har litt forskjellige opplegg og produkt, og dei har hatt samarbeid med Destinasjon Røros. Ostekokinga har sonen Øistein stått for, og det var mykje folk på setra da han under det tradisjonsrike arrangementet ”Olsok i Tolga” inviterte til myssmør-koking på setra. Mest for moro og for å lære!

Tyngdepunkt for seterdrift

Sigrun og Lars fortel at det har gått tilbake med seterdrifta i bygda i seinare år, men framleis er Nord-Østerdalen eit tyngdepunkt i seterdrifta i landet. Og dei meiner dette må takast vare på og utnyttast, eit mangfald av setre i drift er viktig for turismen, men også for å synleggjera landbruket som heilheit. Ein del bønder i området har avvikla seterdrifta fordi dei har gått i samdrift og bygd ”robotfjøs”. Men det er også somme av desse som tek kyr ut av samdrifta om sommaren og held fram med seterdrifta. Sigrun og Lars understrekar kor viktig det er å samarbeide i det å synleggjera seterdrifta og dei tilboda som setrene i området har utvikla.

Alle foto – og meir info:
www.utistu-aasen.no

Ein pust i bakken gjer godt for folk og dyr, kropp og sjel.

Vingelen

–ei eventyrlig fjellbygd av vår tid, heiter det i turist-reklamen. Fjellbygda Vingelen finner du østafør Forollhogna og vestafør

for Glomma - bare et halvt sjumilssteg fra Røros. I slake lier ligger gårdenes solsvidde tømmerhus i skarp kontrast til det rene, hvite landskapet. Det godt bevarte bygningsmiljøet er unikt i Norge, det samme er den levende seterkulturen. Kom til oss og opplev stillheten

Her er det naturen som står i sentrum med alle sine krefter. Vi tilbyr overnatting i alt fra åpne buer på fjellet til gjestgiverier og stuer nede i bygda. Kjenn snøstormen ruske i veggene mens du sitter i en tømret stue med kakaokoppen i hånda og fyr på peisen.

Vingelen er nasjonalparklandsby

En nasjonalparklandsby skal tilby det beste vertskap for tilrettelagte opplevelser av natur- og kulturarv, og være en naturlig innfallsport til den tilhørende nasjonalparken. Her skal både lokalbefolkning og besøkende få god informasjon om nasjonalparken. Landsbyen skal også tilby overnatting, servering og aktiviteter. Foreløpig er det bare fem nasjonalparklandsbyer i hele Norge. Disse er Geilo i Hol, Fossbergom i Lom kommune, Jondal i Jondal kommune, Storslett i Nordreisa kommune og Vingelen i Tolga kommune. Nasjonalparklandsby-prosjektet ble etablert i 2008 av Miljøverndepartementet og Direktoratet for naturforvaltning, som et virkemiddel for økt verdiskaping i kommuner og bygder rundt våre store verneområder.

Holsingsetra i Snåsa

Alt tilrettelagt for bevegels

Vi starta opp igjen med tradisjonell seterdrift på Holsingsetra i 2007, etter at vi vart kårfolk. Da hadde vi dreve garden Holsingåsen i 18 år og garden hadde hatt ungdyr på setra i 36 år. Sidan vi begge har bakgrunn i helsearbeid bestemte vi oss for å tilrettelegge setra for bevegelsheemma, ja få til ei seter der alle kunne få oppleva seterlivet.

Det er Gunn Iren Ånonli som fortel dette. Gunn Iren er utdanna helsefagarbeidar og mannen Ingbjørn er utdanna vernepleiar, og dei arbeider båe i kommunen. Men i sommarferien driv dei altså setra! Sonen Bjørn Inge overtok garden allereie som 18 åring, eit bruk som i dag har om lag 200 dekar innmark, 600 dekar utmark og ein mjølkkvote på 100 tonn. I 2010 vart det i tillegg bygd hønhus på garden, til 7500 verphøner.

Gammel seter fekk nytt liv

Holsingsetra ligg i Roktdalen i Snåsa kommune i Nord-Trøndelag. Holsinggardane fekk utvist seterrett der i 1723 og det var aktiv seterdrift fram til slutten av 1880-åra. Så var det opphald i drifta i lang tid. I 1974 fekk Holsingåsen seterretten på Holsingsetra. Gunn Iren fortel at da vart setervollen rydda og det vart bygd ny seterstue, uthus og fjøs. Setra vart så brukt til beite for ungdyra fram til 2004. I 2007 vart det bygd veg fram til setra og det vart opparbeidd stiar på setervollen. Ein stall, som hadde vore brukt

Stadig fleire finn vegen til Holsingsetra.

i forbindelse med skogsdrift i Roktdalen frå 1943, vart flytta dit, renoverert og sett opp til fjøs på setra. Gammelfjøset vart bygd om til foredlingsrom, der mjølka blir foredla til forskjellige seterprodukt. Og i 2008 bygde vi om seterstua, med påbygg vart det både ekstra soverom og sanitærom for bevegelsheemma. Og i dag er heile seteranlegget og nærområdet tilrettelagt for bevegelsheemma, fortel Gunn Iren.

Allsidig seterdrift

Setra ligg 3 mil frå garden. I gamle dagar gjekk ein med dyra, men i dag må det transport til. Buskapen på setra består av 3 mjølkkyr, kalvar, hest, grisungar, kopplam, kaniinar, kattar og hund. - Ved å drive tradisjonell setring og tilby aktivitetar og opplevsar på setra føler vi at vi bringar ein viktig del av kulturarven vår vidare. Vi likar seterlivet sjøl, og vi deler gjerne opplevsane med andre – på ei seter som er tilgjengeleg for alle.

Å bu på setra gir nærheit til dyr og natur, ein kan delta i mange aktivitetar – fjøsstell, stell og foring av dyra, plukking av egg, separering av mjølka, koking av rømmegraut og å hjelpe til med anna matlaging. Mjølka blir foredla til fløyte, rømme, smør, gomme, yoghurt og tjukk mjølk. Vi server såleis ekte rømmegraut – med ”pligg” og kaffe frå ”svartkjel’n”, seier Gunn Iren. Stadig fleire finn vegen til setra, og vertskapet er veldig fornøgd med dei siste somrane. Overnatting m/ frokost på Holsingsetra kostar 400 kr. for vaksne og 250 kr. for ungar – og med alle dei aktivitetane setra byr på har det vorte veldig populært å bu der. Området byr på fine turmulegheiter, fiske (med kano- og båttutleige) i vatn og elv – og vertskapet på Holsingsetra

tek også på seg oppdrag med kløvhest – for turistar, fiskarar og jegrar.

Setra – ein møteplass for unge og eldre

Gunn Iren og Ingbjørn legg veldig vekt på at setra skal vera opa og tilgjengeleg for alle, og dei har gode erfaringar med setra som møteplass for fleire generasjonar, frå dei yngste til dei eldste. Opplegg for eldre og demente høyrer også med. I tillegg til det daglege tilbodet i form av aktivitetar, matsivering og overnatting legg dei også til rette for spesielle arrangement. Her kan nemmast ein årleg setermarsj, helikopterdag, seterdans – og dei har hatt konfirmantleirar på setra. – Holsingsetra er ei av mange setre i Snåsa som har fått nytt liv att, og det er ingen tvil om at Gunn Iren og Ingbjørn har lykkast med prosjektet sitt: ei seter tilgjengeleg for alle.

Alle foto og meir info:
www.holsingsetra.no

Velkommen til seters!

«Det er vemodig å gå i fjellet om sommeren og møte stillhet og forfall der det før var liv og virksomhet. I seterliene er det ikke lenger hauking og bjøllelåt og kuraut. Det ryker ikke lenger fra skorsteinene på låge, grå seterhus.

Seterfolk og slåttekarer er borte. Det trasker ingen gjeterer innover bustigene lenger, det venter ingen setertau på kjæresten sin. Seterhusa forfaller og vollene gror igjen med skog.

Men minnene fra seterlivet lever og vil fortsette å leve i kulturbeitenes tid»
(fra Snåsaboka -1960)

Fra 2005:

Snåsas setrer inviterer deg til minnerike opplevelser i Snåsas fjellverden. Her beiter kyrne reint, frisk og urterikt fjellgress som gir melka og seterproduktene særegne kvaliteter.

I en rolig atmosfære kan du få deg et godt måltid, en kaffesup eller bare en forfriskning og hvile på turen.

Kanskje kommer du midt i fjøsstellet eller når budeia separerer utsøkt fløte fra feit setermelk?

Kanskje kommer du den dagen kleggen har gjort godkua Roselin rebelsk og budeia..., eller kanskje du kommer når det ikke skjer noe som helst, der er bare stillhet og fred...

Snåsa seterlag

Organiserer 21 setre som kvar sommar tilbyr seteroppvelsar, litt av ein kontrast i høve til skildringa i bygdeboka frå 1960. Informasjon om setrene og seterlaget finn du på www.snasaseterlag.no

Praktfull bok

– både meiningsberande og nyttig

Boka VERN & VIRKE hus og tradisjoner, som vi omtalte i førre nummer av Seterbrukaren har fått veldig god mottaking. Det gjeld både setereigarar og generelt seterinteresserte – og frå medier som Byggeindustrien og Hus og Bolig: "Vi trenger en slik bok for å redde bygningsarven", skriv redaktør Per Helge Pedersen og "At boken er et heftig innlegg i debatten om man skal bevare eller rasere denne delen av vår kulturarv, på bevaringssiden, er det ingen tvil om. Men vakrere og mer overbevisende innlegg skal man jammen lete lenge etter", skriv Rikke Åserud. Og forfattar og fotograf Else Rønnevig er sjølsagt fornøgd med alle dei positive tilbakemeldingane.

Eg har satsa utruleg mykje på dette prosjektet, både gjenreisninga av Bjørkheimstølen og boka! Økonomisk har Bjørkheimstølen kosta meg 200 000 av eigne midlar og rundt 700 000 kroner har gått til bokprosjektet. Som 73-årig minstepensjonist må eg tydelegvis ha både god tru og god helse, seier Else. Det er ikkje pengane som driv meg, men interesse og glede – og kjekt er det at boklageret har minka med om lag 1000 bøker sidan lanseringa for ein knapp månad sidan, seier Else "Sprossa" Rønnevig.

– Ho er opptatt av at politikarane tar bygningsarven på alvor og at handverkarane får tilstrekkeleg kompetanse innan antikvarisk arbeid. Men også bønder som eig stølshus som er gått ut av bruk må ta ansvar. Tette tak kan redde bygninga til neste generasjon overtek. Dei må også vera dyktigare til å synleggjera behovet dei har for hjelp, rope så høgt dei kan, seier Else. Og spør: kvar er forresten dei bøndene som kan tenkje seg å stille stølen sin til disposisjon på samme måte som det eg fekk? Eigiar og leigar treng eit forum der dei kan finne kvarandre, ja eg veit det er mange som kan tenkje seg å leie mot istandsetting. Det som da er viktig er at det ein gjer skikkelege avtalar, og at husa blir istandsett etter strengt antikvariske prinsipp, slår Else fast. – Eit enormt antal seterhus er i forfall, bygningar som fortener ei framtid til nytte for nye generasjonar som skal oppleve fjellet. Boka til Else Rønnevig kan fungere som ei rettesnor og lærebok for alle som vil ta eit tak, anten dei er setereigarar, leigarar eller handverkarar. Og det er inga tid å misse!

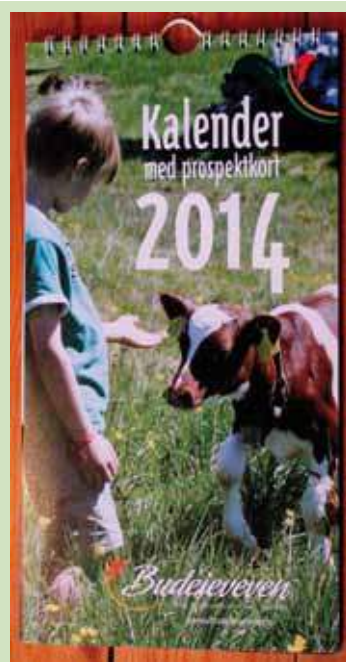
Meir info på www.sprossa.no

"Har du det minste snev av anlegg for nostalgi, nasjonalromantikk eller naturglede?"

I så fall bør du kanskje stålsette deg når du åpner den nye boka til Else «Sprossa» Rønnevig.

Du risikerer nemlig å bli truffet direkte i hjerterottene. For det er med aldeles nydelige bilder og gode historier at Rønnevig i boken formidler hvordan vi kan ivareta gamle støler og setre, forhindre dem i å råtne fullstendig og – om ingenting blir gjort – forsvinne for godt".

Rikke Åserud i Hus og Bolig

Fin seterkalender

Budeieveven, seternetverket med 10 medlemar i Buskerud og Telemark, har gitt ut ein fin kalender for 2014.

Bileta på kalenderen er laga som prospektkort.

Informasjon om Budeieveven finn du på www.budeieveven.no

Svensk-norsk setersamling

Eit femtital seterbrukarar og seterinteresserte møttest til fagsamling på Røros helga 9.-10. 11. Ei rekkje viktige tema var på dagsorden gjennom foredrag og diskusjonar. Første dagen var beitebruk, kulturlandskap, biologisk mangfald og rovdyr i fokus. Andre dagen sto m.a. økonomi og turisme på dagsorden.

Sidan samlinga var på Røros var det naturleg at det vart fokusert på samarbeidsnettverket Seterlandet Nord-østerdalen og Rørostraktene – som har nettstedet www.seterlandet.com.

Ved sida av Valdres er dette området i dag eit tyngdepunkt i norsk seterdrift, eit mangfaldig og svært viktig seterområde, med stort potensial både for matproduksjon og reiseliv. Arne Eggen, styreleiar i Seterlandet fortalte om samarbeidet mellom dei om lag 20 setrene, skildra mulegheiter så vel som utfordringar for utviklinga av setrene som reiselivsbedrifter. Arne kjenner vi forøvrig som ”operabonden”. Scenen til ”Opera di Setra” i Tyllidalen er eit ombygd seterfjøs, seinast i drift i 1980, eit naturleg amfi med utsikt over Svarthammarlia og Østerdalsfjella. Årets produksjon var Barberen i Sevilla, som også vart framført under Oslo Opera Festival sist oktober.

– Stor innsats og kreativitet pregar det samarbeid som har kome i stand mellom setre i Nord-Østerdalen, og det vart framheva svært god hjelp frå Ole Sylte Heggset. Heggset la for øvrig fram prosjektet Folk til seters. Dette er eit initiativ frå HANEN og seternettverket Seterlandet som saman med Norsk seterkultur arbeidar for å etablere ei felles, nasjonal nettside for alle interesserte seterbedrifter.

Særleg dei svenske deltakarane fokuserte på rovdyrproblem, og dette er i ferd med å øydeleggje mulegheitene for det svenske fåbodbruket. Leiaren i Föreningen Sveriges Fåbodbrukare, Paulina Palmkranz, foralte om stoda i Sverige – der seterbruket er veldig pressa frå mange kantar. Spørsmålet om ektheit og kvalitet skapte også stort engasjement i forsamlinga. I Sverige har elles begrepet ”fåbodifisering” dukka opp, dvs at ymse komersielle aktørar utanfor landbruket sikrar seg rettane til å bruke ord som har med fåbod og seterkulturen å gjera. Slik at seterbrukarane ikkje lenger kan bruke desse orda i produktnamn, marknadsføring m.v.! - Maria Kvarström, Naptek (Nationellt program för traditionell ekologisk kunskap), Centrum för Biologisk Mångfald, Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och Uppsala universitet orienterte om internasjonale konvensjonar som berører seterbruket, i første rekkje FNs konvensjon om biologisk mangfald (1992), den europeiske landskapskonvensjonen og Unescos konvensjon om den immaterielle kulturen. I diskusjonen var konklusjonen at det manglar mykje

Torill Bye Wilhelmsen frå produktutviklingsfirmaet «Fjellflyt» tok oss med på ei spanande reise frå idé til suksess - Kalven seter i Vågå. Ho fortalte korleis kreative prosessar kan gje resultat. Her saman med Lars Aasen, bonde og seterbrukar i Vingelen i Tolga.

på at konvensjonane har fått tilstrekkeleg plass i politikkkutforminga både i Sverige og Norge. Rovdyrproblematikk var tema for Øyvind Løken, som leier eit samarbeidsprosjekt mellom Sau og Geit, NB og NBS og Jens Jung frå SLU, som orienterte om ein forstudie kring beitedyr og sekundære skader, det vil seie m.a. ulike former stress. Ein skotsk crofter, Angus McHattie, var også

Goth Bertil Johansson hadde med eit heilt ”bibliotek” av seterlitteratur, postkort o.a. med setermotiv. Her saman med Ida Østvold.

Øyvind Aukrust presenterte Natur og Ungdom og Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt samarbeid ”Grønt Spatak”. Nina Østvold delte erfaringar frå vegen fram til å bli bonde og seterbrukar i Vang i Valdres.

g med stort engasjement!

på programmet med eit foredrag om High Nature Value Farming – om kor viktig eit mangfaldig og naturleg landbruk er for det biologiske mangfaldet.

Bolette Bele frå Bioforsk fortalte om det svensk-norske samarbeidsprosjektet "Utmarksbeite – biologisk kulturarv som ressurs for ei berekraftig framtid". Prosjektet skal avsluttast neste år, og Bele hadde eit interessant foredrag om tradisjonell økologisk kunnskap, innsamling gjennom intervju, arbeidsmøte, spørjeskjema m.v. Ho kom inn på korleis kunnskap er i ferd med å forsvinne, har ikkje nokon funksjon lenger – og namn, ord og uttrykk forsvinn frå språket. Tegn i naturen, levande plantetradisjonar og beitemønster er tema som blir undersøkt. Ho stilte til slutt spørsmålet: kan tradisjonell økologisk kunnskap styrke lokal matidentitet? Og svaret som kom fram i diskusjonen var nok ja! - Vi vil etter kvart formidle meir resultat frå dette prosjektet, som også Norsk seterkultur er involvert i.

Nasjonalt løft for seterbedrifter var tema andre dagen av fagsamlinga. Per Øyvind Voie, Innovasjon Norge, trekte fram det store utviklingspotensialet som ligg i seter-

Ellen Marie Tangen, geitbonde, seterbrukar og musikkar opna fagsamlinga i flotte ord og tonar!

Engasjert forsamling som ønskjer vidare svensk-norsk samarbeid.

drifta, med eksempel frå Røros-området. Og han orienterte om kva hjelp IN kan yte. Erik Fleischer fortalte om gjenoppbygginga og drifta av Braskerudsetra.

Fleischer har mykje erfaring frå setring og mjølkfødning, og har mange nyttige råd å koma med. Torill Bye Wilhelsen som driv produktutviklingsfirmaet "Fjellflyt" fortalte engasjert om Kalven seter i Vågå og om korleis vertinna vart til "baristabudeia". Alle desse la vekt på den aukande interessen for lokal mat og genuine produkt frå fjellområda, og ikkje minst om korleis kreativitet kan gi masse omtale og billeg marknadsføring. og erfaringar frå Då økonomi er avgjerande for dei fleste, var dag to via tilleggsnæringar. Per Øyvind Voie frå Innovasjon Norge tok for seg marknaden for stølsprodukt. Han viste mellom anna til ei aukande interesse for lokal mat og genuine produkt frå fjellområda. Han understreka også kor viktig det er å kjenne til marknaden for ein set i gang.

Øyvind Aukrust, Natur og Ungdom – Grøn Spatak og Ida Østvold, bonde og seterbrukar, bidro med spenstige innspel under temaet "Rekrutering til seterdrifta". Øyvind Aukrust har jobba mykje med Grøn Spatak, prosjektet som Natur og Ungdom og Norsk Bonde og Småbrukarlag har dreve i 20 år, med m.a. Felleskjøpet som økonomisk støttespelar. Mange hundre ungdomar, flest frå byar, har gjennom desse åra vorte kjent med gards- og seterliv, og ikkje så reint få av desse har sidan hatt sommarjobbar som budeie og faktisk gått inn i landbruket. – Ida Østvold driv gard og seter i Vang i Valdres, saman med sambuar. Ida fortalte om korleis

naboskapet til seter og budeie i heimetraktene sør i Hedmark danna grunnlaget for seterinteressen. Seinare, via Grøn Spatak og variert og nyttig utdanning og praksis, har ho fått draumen oppfylt, førebels med leigd gard og seter. Som fleire i fagsamlinga sa, Ida skulle vore sendt rundt i landet for å inspirere både unge og eldre til å sjå ei framtid i landbruket!

Dei fleste innlegga på konferansen er lagt ut på www.seterkultur.no – og både i seinare nummer av Seterbrukaren og på nettsida vil vi følge opp tema frå fagsamlinga.

Arne Eggen, mannen bak Opera di Setra, presenterte nettverket "Seterlandet Nord-Østerdalen og Rørostraktene".

Seter-studie-tur til Tirol

Har vi noe å lære av Østerrike?

En luftig og strevsom tur brakte oss til Möslalm.

Østerrike har en breiere definisjon av ei seter. Alt utmarksbeite kalles seter, med eller uten hus, med eller uten melking. For de fleste setre er turismen svært viktig inntektskilde. Derfor er også bygningsmassen svært utbygd og tilpasset.

Dette er mulig siden det er få setre som eies privat. De fleste eies av kommuner eller organisasjoner. En erkjennelse fra vår side er at det er nesten uoverkommelig for en privat setereier å investere så mye i bygninger, enten det gjelder moderne seterfjøs, produksjonslokaler eller bygninger for servering og overnatting til turister. Nedenfor presenteres noen av opplevelsene på turen og et sammendrag av de foredragene vi fikk.

Samarbeid

Møre og Romsdal Bonde og Småbrukarlag i samarbeid med FMLA arrangerte 23. til 30. september 2013 en studietur til Tirol med tema setring og seterpolitikk. Vi skulle bli kjent med Østerrike sin politikk og rammevilkår for setring (Almen), samt se hvordan dette fungerer i praksis. 14 deltakere fra

Møre og Romsdal samlet seg på Gardermoen til avgang i retning Wien. I Wien var det skifte av fly mot Innsbruck. Der inntok vi Hotel Sailer på kvelden for en felles middag.

Tøffe fjellopplevelser!

Tirsdag morgen hadde vi et møte med delstatsregjeringen i Tirol. Vi ble kjent med hvordan setringa fungerer og i hvilket omfang man setrer. Virkemiddelbruken ble gjennomgått likeså organiseringen av både rådgivning og opplæring. Onsdag morgen

"-et kulturlandskap som Norge bare kan drømme om, men har mye å lære av!"

tok vi Nordkettenbahn, fra sentrum i Innsbruck til 2200 m for deretter å gå langs med eggen og ned stupbratte lier i retning av Möslalm. Det var en luftig og strevsom tur. Men turstinettet er svært godt utbygd og vi nådde fram til setra kl 17.00. Der spiste vi middag og stupte til sengs. Ingen orker å fokusere for mye på at vi alle låg på en felles sovesal....på madrasser.

Etter frokost torsdag vandret vi videre nedover dalen, bl.a. gjennom en fantastisk elvecanyon. Fremme ved Sharnitz ventet bussen

på oss og vi dro mot Erwald, hvor vi tok gondolen opp til Zugspitze, 2962 m høyt, Tysklands høyeste fjell. Dette er en gondolur nesten uten sidestykke. Gondolen tar 50 personer, og det er opp til 1.9 km mellom mastene. Gondolen henger enkelte steder flere hundre meter i lufta. Vel nede igjen dro vi tilbake til Innsbruck og hotellet, noen litt mere rystet enn andre!

Småbruk og setring sentralt i turismen

Fredag satte vi oss på toget for å dra til Galtür. Vi passerte på vei innover dalen et kulturlandskap som Norge bare kan drømme om, men har mye å lære av! Bruksstruktur, støtteordninger, merkevarebygging, maskinpark.....alt er tilrettelagt for de naturforutsetningene som faktisk ER til stede, og ikke etter en teoretisk betraktning av hvordan de burde være. Som en konsekvens av dette er all jorda godt i hevd og vedlikeholdt, det er drift på alle gårdene - med 3-8 kyr, litt sauer og geiter, og overalt er det små hoteller. De fleste bøndene er deltidsbønder samtidig som de jobber deler av året i turistindustrien. Det er aktiv setring i 3-4 måneder og setrene samarbeider med reiselivet og tilbyr i hovedsak servering. Buferdsdagen er en stor begivenhet som skaper liv og røre i landsbyen, og ikke minst utnyttes av reiselivet.

Om lag 100 setre fra 5 land deltok i ostekonkurransen.

“Tilbake i Norge kom vi alle med litt mere kunnskap og masse mer opplevelser fra et land som skatter sin originalitet og kultur betydelig høyere enn Norge”.

Den 19. Almkäseolmpiade i Galtür.

Lørdag besøkte vi det store arrangementet som kalles ”seterost-olympiaden”. Her samlers store deler av setrene som lager fjellost fra Italia, Sveits, Tyskland, Frankrike og Østerrike. Smaksprøver deles ut og ost selges og alle står i sine folkedrakter og viser stolt frem sine produkter. Det ypperste av oste-eksperter fra sentral europa smaker seg frem til medaljer, heder og ære for produsentene. Her fant vi også en lokal variant av brunost. Den var laget av myse men tilsett smør og fløte og sukker, en skikkelig karamell.

Om kvelden var det dans og folkefest for både ung og gammel. Alle som kunne krype og gå fra setermiljøa i Alpene var samlet til dans og underholdning! Dette var tydeligvis årets store begivenhet og jeg anslår flere tusen være innom dørene til den store idrettshallen i løpet av kvelden.

Søndag tok vi igjen buss og tog tilbake til Innsbruck for å dra til flyplassen tidlig mandag morgen, den 30. september. Tilbake i Norge kom vi alle med litt mere kunnskap og masse opplevelser fra et land som skatter sin originalitet og kultur betydelig høyere enn Norge.

Fra middagen på Möslalm, f.v.: Othild og Asbjørn Tjungen, Kari Hjorthol, Kjell Perry Drotninghaug, Mona Aalstad, Marit Bergheim, Gerd Gunnerød, Stein Brubæk, Odd Velle, Bjørg Dyrkorn Velle, Eli Aalbu Sæter, Per Sæter.
Fotografar: var Eivind og Ingrid Sponås.

Fakta og politikk rundt setringa i Tirol

Møte med delstatsregjeringa ved Anja Matscher, Johan Jenewein og Godtfried Moosmann. (Tolk: Kjersti Moe).

Seter i Østerrike er definert som beiteområdet som ligger over den fast bebyggelsen hvor det bare drives sommerbeite. Seterdrift kan også være vanlig fjellbeiter uten bygninger og melking. Bare 12 % av arealet i Tirol er egnet til bosetting. Resten er i stor grad fjell med utmarksbeiter. Mye av Tyrol kan sammenlignes med Norge, men klimatisk er det tørrere og utmarka tåler derfor mer beitetrykk og tråkk. De fleste setrene i Østerrike er fellesstøler med 20 – 80 kyr hvor store deler av melka foredles på setra og beitet skjer mye i utmarka.

Bruksstrukturen

Gjennomsnittsgården i Tirol er på 85 mål og 143 mål i Østerrike totalt. Antallet kyr er i gjennomsnitt 8 i Tirol og 10.5 i Østerrike under ett. 80 % av gårdsbruka i Tirol er deltidsbruk. Alle bruka som har inntekt fra gården er med i grunnlaget. 80 % av bøndene har dyr på fjellbeiter, 58 % av melkekyrne er i fjellet og 80 % av alle ungdyra. 10 % av all melka som produseres i Tyrol kommer fra setrene.

Tidlige virkemidler

Allerede i 1909 ble det innført regler og beskyttelse av seterdrift. (Økonomisk støtte). I 1921 ble det i Tirol innført en setervernlov og et seterregister. Støtteordninger er i stor grad rettet mot infrastruktur og investeringer. I 1960- og 1970 åra ble det en sterk nedgang i setring. 1977 ble det innført støtteordninger på dyr. Siden da har setringa vært stabil. Av de økonomiske virkemidlene retter 19% seg mot markedsordninger, 19% mot distrikt og miljø, 31 % mot landbruk og miljø og 1% mot driftsvansker. Tilskudda fordeler seg på EU-, nasjonal- og regionale ordninger. Områda støtteordningene rettes mot er: seterprodukter, direkte støtte til enkeltbønder, opplæring og kurs, vernefunksjoner på fjellbeiter, infrastruktur til stier og veier, investeringer i bygninger, driftsvansker og miljøeffekter. - De 4 funksjoner er: produksjon av melk og kjøtt, økologisk funksjon, biodiversitet, rom for dyr og mennesker, vernefunksjoner mot jorderosjon og snøskred, sosialkulturelle funksjoner, sunnhet, fritid, produkter, kultur. - Markedsføringen dreier seg om opplevelser (reiseliv), merkevare på landbruksprodukta (ost, kjøtt fra ku og svin), «Genussgebiet», skole og sosialt arbeide.

Garder, setre og turisme – hand i hand

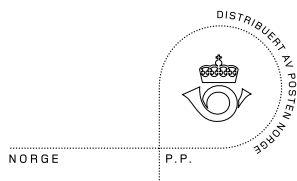
Turismen er stor i Tirol. 35 % av alle overnattinger i Østerrike, totalt 125.171.500, skjer i Tirol. Man trekker fram landbruket og setrene som den viktigste årsaken til at man har fått til en slik verdiskaping i delstaten Tirol. Reiselivet er også svært viktig for setrene og gardene, både for overnatting, men også som arbeidsplass for landbefolkningen. På Möslalm, hvor vi overnattet, utgjør turismen 3/4 av omsetningen.

Spørsmålet er: har Norge noe å lære av Østerrike??

Stein Brubæk

Kyrne utafør fjøset på Möslalm.

Gards- og stølsnettverket i Valdres går «egne vegar»

Prosjektet «Gards- og stølsturisme i Valdres» starta opp i 2008 i regi av regionkontakten under Fylkesmannen i Valdres, Guri Grønolen, som prosjektleiar. Første fase vart avslutta i 2010 og seinare vidareført til eit oppfølgingsprosjekt som har hjelpt bedriftene å vidareutvikle seg. Prosjektet har samarbeida tett med Valdres Natur- og Kulturpark og Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområde under Riksantikvaren.

I perioden har bedriftene både fått hjelp til mellom anna å lage forretningsplanar, vore på studietur til Austerrike og fått hjelp til «pakking» saman med andre bedrifter og marknadsføring.

Når no prosjektet i regi av Fylkesmannen er slutt, vel fleire av bedriftene å fortsette samarbeidet. Derfor

har dei no gått inn i eit forpliktande samarbeid for gards- og stølsbedriftene, i "Gards- og stølsopplevingar i Valdres". Det er velt eit eige styre med Kathrin H. Aslaksby som leiar. Styret er no i ein prosess i høve til medlemskap og marknadsfø-

ring i Valdres Destinasjon. Mange av bedriftene er små, og med å vere med i eit nettverk er det både enklare å auke kompetansen samt å bli meir synleg i marknaden.

Katharina Sparstad, styremedlem

Foto: Jan Askildsen

OLAVSROSA

Kvalitetsmerket
for de beste
kulturarvopplevelser.
Et besøk er et minne
for livet.

“Vern gjennom bruk”

www.olavsrosa.no
www.kulturarv.no

Mange av våre produkter
har rot i stølskulturen
og vi støttar
Norsk Seterkultur
i arbeidet for denne
driftsforma

